

Dünya Çapındaki Fizikçimiz,

Çok Yönlü Bilimci

Feza Gürsey

[1921 - 1992]

“...Benim gibi, bazı Doğulu meslekdaşlarım gibi fizikçiler; üzerinde çalıştıkları, anladıkları ve ilerlettikleri bir konuda bazı olağanüstü kanun ve fikir yapıları ile karşılaşılırsa, olayların ve mantığın bu nadir mimarisi de bize eski kültürümüzden miras kalan, havasını hâlâ içimize çektiğimiz bir his, hayal ve müphem düşünce âlemini hatırlatıyor, onun ana hatlarıyla uyuşuma giriyorsa, ben derim ki böyle rezonanslar iç dünyamızı beklenmedik biçimde zenginleştirir, hayat görüşümüze bir boyut daha katar, sanat ve bilim toplumlarımız arasında yeni köprüler kurabilir...”

Feza Gürsey

1932 Galatasaray Lisesi (Feza Gürsey, üstten ikinci sırada, sol başta).

O tesadüf denilen derbederin
Ta eselden beri kaynattığı Hilkaat Kazanı
Derelerden, tepelerden getirilmiş acı, tatlı,
Yine binbir baharın ruhunu taktir ediyor;
Sonra,
O "saman" adlı garip Kimyager,
Süzüyor yılları kat kat ederek,
Bulanık damlaları...

Yedi Nisan gecesi,
Ninelerden, dedelerden süzülen,
Doğanın en karışık bilmecesi,
Yine taktir olunurken
O girift imbikten;

Şu tesadüf denilen eski kalender,
Nerelerden, nerelerden
Getirip yıllara süzdürdüğü itri,
Yedi Nisan gecesi,
En nihayet bir küçük anneye
İhsan etti...
O gece
Bu mücevher hediye,
Hilkaatın bir minicik şah-eseri,
Bir viran haneyi mâmur,
Bir fakir anneyi "Kârun" etti.

Annesi Remziye Hanım ile

TÜRKİYE'nin öncü bilim kadınlarından, Cumhuriyet döneminin ilk kimya profesörlerinden Remziye Hisar, 7 Nisan 1921'de doğan oğlu Feza için yazmıştı bu şiiri. Bu sevincin üzerine geçen 71 yılın sonunda, 13 Nisan 1992'de ise Remziye Hanım, yalnız "hilkaatın şah-eseri" değil, bilim dünyasının da pırlantası durumuna gelmiş olan oğlunun ölüm acısını da yaşayacaktı. Feza Gürsey'in ardında bıraktığı eşi, oğlu, sayısız meslektaş, öğrenci, bilimci, sanatçı ve yine sayısız seveni ile birlikte...

Onu tanıma şansına erişmiş, hakkında yazmış veya konuşmuş olan hemen herkesin belirttiği gibi yalnız fizikçi veya bilimci yönüyle değil, sahip olduğu çok geniş ve derin kültür, sanatçı kişiliği, içinden taşan sevgiyle de "mükemmel" bir insandı Feza Gürsey. Herşeyiyle yaşamın içinde, yaşamın adeta kendisi...

"Büyük" insanlar üzerine yazılan küçük yazılar, ne yapılırsa yapılsın yetersiz kalmaya mahkum. Çünkü "büyüklük", üretilen yapıtların nicel değerlendirilmesiyle değil; o yapıtlarda yaşayan düşünceler zincirinin, hayal gücünün, parlak kişiliğin insanlar üzerinde

bıraktığı etkiyle ortaya çıkıyor. Bu etkinin hakkını vermek ise çok zor.

Prof. Cihan Saçlıoğlu, Cumhuriyet Gazetesi Bilim Teknik Dergisi'nin, Feza Gürsey'in ölümü-

nün hemen ardından ona ayrılan 2 Mayıs 1992 tarihli sayısında yer alan yazısında, Feza Gürsey'in insanlar üzerindeki etkisi için birkaç örnek saymış: "1957'de Kuantum Mekaniği'nin kurucularından W.Pauli'den Princeton'daki meşhur Ileri Araştırma Enstitüsü'ne gitmek için tavsiye mektubu istediğinde Pauli ona 'Astersen seni onlara tavsiye ederim, ama onları sana tavsiye etmem,' cevabını vermiş.

Kuantum Elektrodinamiği'nin dört kurucusundan biri olan Freeman Dyson, 40'lı yıllarda Feza Bey'i Londra'da tanıdığından 'bütün fizikçilerin böyle olduğunu zannedip fiziğe biraz da bu sebepten girdiğini, sonradan da epeyi yanlış olduğunu anladığını' yazmıştı.

1978'de Aspen, Colorado'da Feza Bey'in fiziğe soktuğu oktoniyonlar hakkında bir toplantı düzenleyen Murray Gell Mann -ki 1955-75 yılları arasında parçacık fiziğinin lideri durumundaydı- birçok kişiye yarı şaka olarak 'Feza'ya tapınma toplantısına geliyor musun?' diye soruyordu."

Feza Gürsey'in Yaşamına Kronolojik Bakış

Feza Gürsey'in 7 Nisan 1921'de başlayan yaşamının kazandığı böylesine zengin bilimsel ve kültürel niteliğin kaynaklarını, İstanbul, Anadolu Hisarı'nda geçen çocukluk yıllarında aramak herhalde yanlış olmaz; iki katlı, meyve ağaçlarıyla çevrili, yüksek bahçe duvarlı, ahşap bir İstanbul evinin aydın ortamında aramak... Prof. Sağlıoğlu'nun anlatımına göre "olağanüstü bir çiftin olağanüstü bir çocuğu" idi Feza Gürsey. Babası Ahmet Reşit Gürsey, gördüğü tıp eğitimine ve sürdürdüğü askeri doktorluk mesleğine rağmen çok yönlü kişiliği onu bu kadarıyla sınırlı bırakmamıştı; doğaya, bilime ve sanata oldukça düşkün, gerçek bir aydın kişiydi. Kendisinden üç ay sonra vefat eden ve 1991 TÜBİTAK Hizmet Ödülü'nü almış olan annesi Remziye Hisar ise 1920'lerde Sorbonne'dan Devlet Kimya Doktorası almış, Türkiye'nin öncü bilim kadınlarından biri durumunda. Feza Gürsey'in çocukluk ve ilk gençlik yıllarının, bu iki değerli insanın yarattığı ortamda geçmesi; onun İstanbul'un aydın çevreleriyle haşır neşir olmasını sağlamış, çok yönlü kişiliğinin, sanata olan düşkünlüğünün gelişmesine yol açmış önemli bir etken olsa gerek.

Feza Gürsey ile, Galatasaray Lisesi'nde birlikte olmuş olan Emekli Büyükelçi Özer Tevs, Cumhuriyet Gazetesi Bilim Teknik Dergisi'nde çıkan anma yazısında, küçüklüğünde solumaya başladığı bu aydın havanın, sınıf arkadaşları arasında Fe-

za Gürsey'e kazandırdığı ayrıcalıklı konumu anlatmış: "*Feza'ya çalışkan bir talebe denemezdi... Dersleri sessizce dinler, ara sıra ufak notlar alırdı... İmtihanlar arefesinde çoğumuz derslere kapanmış harıl harıl çalışırken bakardık Feza bir köşede mesele ressam Cézanne'in röprodüksiyonlarını önüne açmış inceliyor veya Edouard Herriot'nun 'Beethoven' adlı eserini okuyor...*"

1940 yılında Galatasaray Lisesi, 1944'te de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik-Fizik Da-

lı'ndan mezun olan Feza Gürsey, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde fizik asistanlığı sırasında Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı bir sınavı kazanarak doktora yapmak üzere İngiltere'deki Imperial College'e gönderildi. "Kuaterniyonların alan teorisine uygulanmaları" konusunda yaptığı ve 1950'de tamamladığı çalışması, bilim dünyasında uyandırdığı yankıların yanısıra, onun için de yaşam boyu sürecek bir araştırma ilgisinin odak noktası oluyordu. Feza Gürsey 1950-51 yılları arasında Cambridge

Feza Gürsey

Ali Nesin
Bilkent Ün. Matematik Bölümü

Geçen yaz babamın yıllardır biriktirdiği belgelere bakıyorduk birlikte. Babasına yazdığı mektuplar, okul karneleri, okul arkadaşlarının ve öğretmenlerinin fotoğrafları, solmuş gazete kupürleri, okul defterleri, subayken hazırladığı raporlar, resim akademisinde yaptığı resimler, kurduğu fotoğraf stüdyosunun ve gazetelerinin antetli kağıt ve zarfları, kendisinin de tam anımsayamadığı savcılık çağrıları, yılları belirsiz tren, otobüs ve uçak biletleri... Neler vardı neler. Sararmış bir fotoğraf çıktı karşıma bir an. Bir portre. Gözüm bir yerden ısıyor, ama nereden? Oysa fotoğraf çok eski, öylesine eski ki fotoğraftaki kişiyi tanımış olmam olanaksız. Babama kim olduğunu sordum. Fotoğrafa bakar bakmaz,

- Canım benim, dedi sevgi dolu bir sesle.

Fotoğrafı elinden bırakmadan uzun uzun baktı. Duygulanmıştı. Saygıyla sessizliği kordum. Okul arkadaşı olmalı diye geçirdim içimden. İyi anlaşığı, sırdaşı olduğu bir okul arkadaşı olmalı. "Canım benim" sözcüklerini öylesine kullandı. Yanılmışım. Bir süre sonra gözüklerinin üstünden uzaklara bakarak,

- Reşit Bey, dedi, Feza Bey'in babası...

Reşit Bey babamın Kuleli'den öğretmeni idi.. Bunu biliyordum. Çocukluğumda da duymuştum adını. Reşit Bey'i çok sevip saydığını da biliyordum. Çağının ve coğrafyasının çok ötesinde bir bilim insanı olduğunu kimbilir kaç kez duymuştum ağzından. Bize örnek olarak gösterirdi Reşit Bey'i ve oğlu Feza Gürsey'i. Bütün bunları biliyordum ama gene de öğretmeni olan bir kişiye "Canım benim" diyebilmesine şaşırıyordum. Herhalde, babam, ilerlemiş yaşından dolayı Reşit Bey'i genç bir insan olarak canlandırıyor gözünde. Demek insanlar yaşlandıkça öğretmenlerini çocukları gibi görebiliyorlardı. Yabancıysa olduğum bir duygu diye geçirdim içimden.

Babamın öğretmeni Reşit Bey'in oğlu Feza Bey ve ailesiyle 1977'de başladım yazışmaya. Liseyi yeni bitirmiştim ve üniversite öğrenimi için Amerika'ya gitmek istiyordum. Feza Bey Yale Üniversitesi'nde fizik profesörüydü. Babam aracılığıyla yazışmaya başladık. Sonradan düşüncemi değiştirip Fransa'ya gittim.

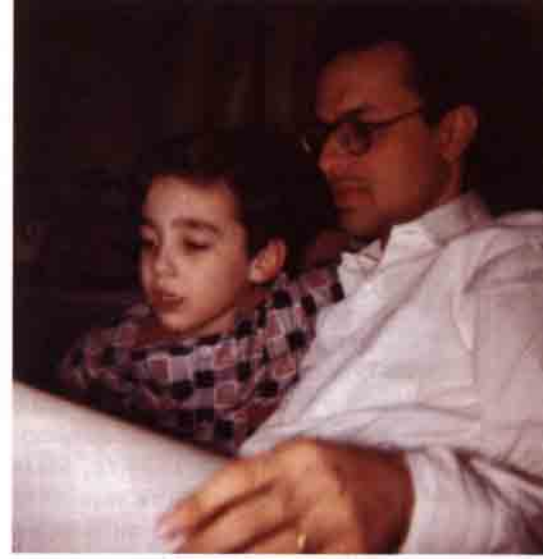
1980'de Feza Bey'in ailesiyle yazışmalarımız yeniden canlandı. Üniversitenin üçüncü yılındaydım. Üniversite sonrasını düşünme zamanım gelmişti. Doktora yapmak istediğimi biliyordum ama doktorayı nerede yapacaktım? ABD'de karar kıldım.

1980 yazıydı. Feza Gürsey ve ailesi Fransa'ya geldiler. Eşi Suha Hanım ve kendisiyle ilk o zaman tanıştım. Oğlu Yusuf Gürsey'le bir yaz önce Türkiye'de tanışmıştım. Feza Bey, Fransa'nın ve dünyanın en gözde bilim merkezlerinden biri olan Collège de France'ta ders vermeye gelmişti. Derslerine gittim. Salon tıklım tıklım doluydu. İlgi çok yüksekti. Dinleyicilerin Feza Bey'in söylediklerinden tek bir sözcük kaçırmak istemedikleri belliydi. Dersinden pek birşey anlayamadım. Nasıl anlayabilirdim ki, üniversitenin üçüncü yılını daha yeni bitirmiştim ve matematik bölümündeydim. Ama bir dakika olsun gözümü kırpmadım. Kırpmak istemediğimden değil, Feza Bey

Üniversitesi'nde doktora sonrası çalışmalar yaptıktan sonra 1951'de İstanbul Üniversitesi'ne fizik asistanı olarak tayin edildi; 1952'de kendisiyle birlikte fizik asistanlığı yapmakta olan Suha Pamir ile evlenerek hayatının sonuna kadar sürecek olan mutlu ve verimli bir beraberliğin temelini attı. 1953'te ise İstanbul Üniversitesi'nden doçentlik ünvanını aldı. Prof. Ahmet Yüksel Özemre'nin onunla ilgili olarak Bilim Tarihi Dergisi'ne yazmış olduğu bir yazısında belirttiği üzere Feza

Gürsey, bu üniversitede 1954-61 yılları arasında süren öğretim üyeliği süresince "Türk bilim tarihinin ilk ve son Teorik Fizik Kürsüsü'nün temelini oluşturan iki öğretim üyesinden biri olarak kürsünün geleceğini hazırlamıştı." Bu arada 1957-61 yılları arasında Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'nda, Princeton'da İleri Araştırma Enstitüsü'nde ve Columbia Üniversitesi'nde araştırmalar yapmış olan Feza Gürsey'in bu dönemi onun bilimsel açıdan en verimli dönemlerinden biri olmuş; bu

sırada ona hayatının sonuna kadar hayranlık duyan ve onu destekleyen Nobel Fizik Ödülü sahibi Wolfgang Pauli ile, atom bombasının babası olarak bilinen J.R. Oppenheimer ile, yine Nobel Ödüllü fizikçiler olan E. Wigner, T.D. Lee ve C.N. Yang ile tanışmış, onlarla dostluklar kurmuştu.

1961'de Feza Gürsey, Prof. Saçlıoğlu'nun anlatımına göre "tam böyle milletlerarası şöhret sağlamışken ve önünde prestijli yurtdışı iş imkanları açıkken Türkiye'ye döndü." Gürsey, ODTÜ'nün kendisine sunduğu profesörlük ünvanını kabul etmiş ve ODTÜ Teorik Fizik Bölümü'nün kurulmasında belki de en önemli rolü üstlenmişti. 1974 yılına kadar burada öğretim üyeliğine devam eden Feza Gürsey, sayısız öğrenci yetiştirmiş, etkin bir araştırma grubunun oluşmasına büyük katkıda bulunmuştu. Prof. Metin Gürses, onun bu dönemine ilişkin şunları anlatıyor: "ODTÜ'nün, Feza'nın gözünde ayrı bir yeri vardı; ODTÜ onun ikinci çocuğuydu. ODTÜ hakkında konuşulduğu zaman ayrı bir heyecan duyardı. Bilim adamlarını kabaca ikiye ayırmak mümkün: iyi araştırmacı ve iyi hoca. İkisi birden çok nadirdir. Feza bunlardan birisiydi. 1968-69 dönemiydi zannediyorum; Feza Bey'in kuantum mekaniği dersini vereceğini duyunca dördüncü sınıflar arasında bir dalgalanma olmuştu. Feza, kuantum mekaniğine başlamadan önce bir iki hafta bize klasik mekaniği öğretti. Ve anladık ki biz klasik mekaniği öğrenmemişiz meğer. Derse başladığında sınıftımız 35 kişi kadardı; ama derse katılan fizik öğretim üyeleri, Ankara Üniversitesi'nden gelen öğrenci ve hocalarla bu sayı iki katı-

kırpıma izin vermedi. Son derece akıcı bir Fransızca'yla ve saygı uyandıran bir dinginlikle konuşuyordu. Sözlerini anlayamadığım çok güzel bir müzik dinler gibiydim. Varlığından ta küçükliğümden beri kuşkulandığım gizemli bir evreni çok yakından tanıyordu Feza Bey. Bu hiç kuşkusuz böyleydi. Doğanın, evrenin, herşeyin gizini keşfetmişti ve bu gizi bizimle paylaşıyordu. Bunu yaparken nasıl da alçakgönüllüydü! Anlattıklarını herkesin anladığından, anlayabileceğinden en küçük bir kuşku duymuyordu. "Gördüğünüz gibi pek de zor değilmiş" der gibiydi. Sanki biraz çabayla herşeyi anlayabilirdim. Sanki başımın üstünde cilveli bir kuş pırpır edip duruyordu da, her nedense o kuşa tutunmak için bir türlü kolumu kaldırmıyordum. Oysa kolumu bir kaldırsam o kuşa tutunup çok uzaklara gidebilecek, Feza Bey'in erdiği sırlara ben de erebilecektim.

Dersten sonra birlikteydik. Konuşmasının anladığım bölümlerinden, yani matematikle ilgili bölümlerinden sorular sordum. Sanki bir meslekdaşımıymış gibi başladı anlatmaya. "Ağzından bal akıyor" denir ya, işte öyleydi, ağzından gerçekten bal akıyordu. Daha da önemlisi beni ciddiye alıyordu. Ciddiye alınıyordum. Bir bilim adamı olarak ciddiye alınıyordum. Feza Bey acaba o gün bana gerçekten neler öğrettiğinin ayrıntısında mıydı?

Yale Üniversitesi'ne doktora için başvurduğum. Kabul edildim. Feza Bey sayesinde kabul edildiğimi sonradan öğrendim. ABD'de Türkiye'deki gibi üniversiteye giriş sınav yoktur. Üniversite notlarına ve öğretmenlerden gelen mektuplara bakarlar. Her yıl yüzlerce, binlerce öğrenci başvurur dünyanın her yerinden. Bunların arasından 13 doktora öğrencisi seçilecek. Matematik bölümü Feza Bey'e sormuş:

- Ali nasıldır?

Feza Bey nereden bilsin matematikte nasıl olduğumu? Gene de,

- Çok iyidir, demiş, bence kabul etmelisiniz.

- Ama okul notları pek iyi değil, demişler.

- Fransa'da ABD'deki gibi bol not verilmez. Notları Fransa için çok iyi. Kabul edin pişman olmayacaksınız.

Feza Bey kırılır mı? Yale'e kabul edildim... Feza Bey sayesinde Yale'e girdiğimi öğrendiğimde büyük bir sorumluluk altında buldum kendimi. Feza Bey'e güvenip beni matematik bölümüne kabul etmişlerdi. Feza Bey'i utandırmamalıydım. Nasıl yapacaktım bunu? Çok çalışmak doktora için yeterli değil ki. Yeterliymiş. Sonradan öğrendim.

Feza Bey üzerine ne anlatayım? Bilimdeki üstün başarılarını mı, kazandığı ödüllerini mi? Yoksa yetiştirdiği öğrencilerden mi söz etsem? İnceliğine, duyarlılığına, sanat sevgisine ve bilgisine haksızlık etmiş olmam mı? Belki de daha kişisel olmalıydım. ABD'deki evinin bir Türk yurdu haline geldiğini, Türk öğrencilerinin sorunlarına karı-koca nasıl çözüm bulmak için uğraştıklarını anlatmalıydım. Eşimle evlendiğim gece evlerinde ailecek düzenledikleri törende "Maria" şiirini nasıl duyarak okuduğunu atlamamalıydım. Gece geç saatlere dek evinde biz gençlerle oturduğunu, yaşıtılarımız gibi sohbet ettiğini, bizlerle oyunlar oynayıp bir çocuk gibi eğlendiğini söylemeliyim. Ya elinde kâğıt kalem, koltuğunda hesaplara daldığı anlar? Feza Bey çesiz bir insandı. Feza Bey sayfalara sığmaz.

Babamla belgelerine baktığımız günler çoktan geride kaldı. Geçen hafta çoluk çocuk, Ankara'da Altın Park'a gittik. Amacımız Feza Gürsey Bilim Merkezi'ni ziyaret etmektir. Feza Bey'in adına yapılar bir yer yapmışlar. Ailecek, büyük küçük hepimiz çok eğlendik. Feza Bey'in duvardaki o güzel fotoğrafını çıkarken gördüm. Babamın, öğretmeni Reşit Bey'in sararıp solmuş fotoğrafını gördüğünde sarfettiği sözler çıkacaktı ağzımdan. Son anda toparlandım. O zaman babamın sözlerinin asıl anlamını kavradım. Reşit ve Feza Bey'ler bütün Türkiye'nin nanlarıdır. Hepimiz öğrencileriyiz. Biz öğrencilerinde yaşayacaklar. Çok yaşasınlar!

na çıkmıştı ve her ders aşağı yukarı aynı yoğunlukta geçiyordu. O grup içinde birçok kişi fiziği o derste öğrenmiştir ve o derste sevmiştir.”

Feza Gürsey 1965'te, ODTÜ'deki kadrosunu da koruyarak A.B.D. Yale Üniversitesi'ne profesör olarak atandı. Dönüşümlü olarak hem Yale, hem de ODTÜ'de görev yapıyordu. Ancak 1974'te, ODTÜ'de bir süredir görev yapmakta olan yeni yönetimin kendisine bu esnekliği tanımayı reddetmesi sonucu ODTÜ'den tamamen ayrılarak Yale Üniversitesi'ne geçti. 1992 yılına kadar kaldığı Yale'de işgal ettiği kürsüyü ise Gibbs, Onsager ve

Lamb gibi Nobel Ödüllü kişilerle paylaşıyordu. Ancak Gürsey, yine de sık aralıklarla Türkiye'ye dönüyor ve buradaki bilimsel aktivitelerinden vazgeçmemekte direniyordu.

“Türkiye'ye gelişlerinde çeşitli üniversitelerde seminerler veriyordu. Nisan'da vefat etti; ondan önceki Aralık'ta Türkiye'deydi. ODTÜ'de, Bilkent'te, Edirne'de seminerler verdi. Yani o kötü hastalığına rağmen, ölmeden dört ay önce buralarda gezdi. Öleceğini biliyordu. Bunun için de kafasındaki bütün problemleri tamamlamak ihtiyacı içerindeydi. Bir ara konuşurken 'bu yıl on tane yayın yapabildim,' dedi. Bu

Feza'nın tavrı değildi. Ortalama yılda dört-beş yayın yapardı; problemlerini, biten yayınlarını senelere dağıtırdı,” diye anlatıyor Prof. Gürses.

Böylesine aktif bir bilimsel yaşam elbette Feza Gürsey'e birçok ödül de kazandıracaktı: 1969 - TÜBİTAK Bilim Ödülü; 1977 - S. Glasnow ile birlikte J.R. Oppenheimer Ödülü, R. Griffiths ile Doğa Bilimlerinde A. Cressey Morrison Ödülü; 1979 - Einstein Madalyası; 1981 - Collège de France'da Konuk Profesörlük ve Collège de France Madalyası, İstanbul Üniversitesi Madalyası ve Onur Doktorluğu; 1984 - İtalya Cumhuriyeti'nce verilen “Commen-

Feza Bey'i Hatırlarken

Meral Serdaroğlu
Boğaziçi Ün. Fizik Bölümü

Prof. Feza Gürsey Türkiye'nin en büyük fizikçisidir. Türkiye'nin yetiştirdiği diyemiyorum çünkü Feza Bey kendi kendini yetiştirdiği gibi Türkiye'de bugün aktif olan pek çok fizikçiye de yetiştirmiştir. Ancak Feza Bey Türkiye'nin en büyük fizikçisi olmakla kalmadı. Fizikçiler topluluğunun zirvesinde fiziği yönlendiren, adeta tanrılaşmış fizikçiler arasında da büyük fizikçi olarak yerini aldı.

Freeman Dyson (Princeton İleri Araştırmalar Enstitüsü'nden İngiliz asıllı meşhur matematiksel fizikçi) Feza Bey için, “normal insanların ancak yıllar sonra önemini kavrayabileceği konularda temel katkılar yapabilen, zamanının çok ilerisinde olabilen ender insanlardan biridir,” diyor. (Bakınız sayfa 265, “Symmetries in Particle Physics”, Ed. I Bars, A. Chodos, Chia-Hsiung Tze, Plenum Press, New York 1984).

Feza Bey'in fiziğe katkıları, istatistiksel fizik, genel rölativite, parçacıklar teorisi ve matematiksel fizik gibi geniş bir yelpaze oluşturur. Grup teorisini çağdaş fiziğin problemlerine en etkili biçimde uygulamıştır. Kiral simetri, SU(6) simetrisi ve oktoniyonik yapı ile ilgili simetrier en önemli katkılarıdır. Bu çalışmaların en belirgin özelliği doğadaki temel simetri ve matematiksel yapıların sezilenmiş olmasıdır. Bu simetrier ilk ortaya atılma nedenlerini aşp,

yıllar geçtikten sonra bambaşka temel problemleri çözmek için kullanılıyorlar. Y. Nambu (Chicago Üniversitesi Fizik Profesörü) Feza Bey ile ilgili anılarını anlatırken, Feza Bey'in, günümüzde pek çok disiplinde kullanılmaya başlanan meşhur sigma modelini ilk defa ortaya attığı makalesinin nasıl defalarca danışmanlardan geri döndüğünden bahsediyor. İşte Feza Bey'in önsezisinin olağanüstülüğü.

Yale Üniversitesi'nde profesörlüğe atanması görüşülürken, içlerinde T.D. Lee ve Wigner gibi nobel almış fizikçilerin de bulunduğu saygın ve meşhur profesörlerden Feza Bey'in çalışmalarını ve kişiliğini değerlendirmelerini istemişler. O zamanki bölüm başkanı Vernon Hughes bu mektuplardaki hayranlığı olağanüstü olarak adlandırıyor. “‘Son derece değerli bambaşka bir bakış açısı’, ‘orijinallik’, ‘olağanüstü bir sezi’, ‘matematiksel yalın güzellik’, ‘temel ve derin problemler’, bu mektuplarda sık sık rastlanan ifadelerdi” diyor. Hayranlıkları sadece Feza Bey'in çalışmalarına değil, kendisine de. Feza Bey'i şahsiyetli, nazik, olgun, bilgili, canayakın, sanat, tarih, edebiyat gibi konularla ilgili, çok yönlü, tam anlamı ile örnek bir centilmen ve bilim adamı olarak tanımlıyorlar.

Feza Bey tüm insanlara aynı özveri ve iyi niyetle davranırdı. Herkesin en iyi, en güzel tarafını bulur çıkarır, onunla insan kendini daha mutlu, daha akıllı, daha yücelmiş hissedirdi.

Biz öğrencileri, çalışma arkadaşları, dostları hepimiz ondan sürekli birşeyler öğrenirdik. Çok iyi bir anlatıcıydı. Etrafını alır, büyülenmiş gibi büyük bir zevkle dinlerdik. Hiçbir zaman boş laf konuşulmazdı,

her zaman birşeyler üretilir, birşeyler kazanırdı. Müzik, edebiyat, Fransızca, Almanca, İspanyolca, sanat tarihi gibi daha pek çok konuda Feza Bey'in ders verecek kadar derin bilgisi vardı. Onunla beraber oldukça ne kadar cahil ve dar görüşlü olduğunuzu anlardınız ama Feza Bey size bunu hissettirmez, adeta elinizden tutar, ufkunuza genişletmeye alır götürürdü.

Yale Üniversitesi Beşeri Bilimler öğretim üyesi Ester da Costa Meyer, Feza Bey için şöyle diyor: “Çin şiiri, Selçuk mimarisi, abstr sanat ve Barok müzik üzerinde aynı kolaylıkla konuşabilirdi. Batı klasiklerinin yanısıra, Doğu, Uzak Doğu klasiklerini de o tanıttı bize. Dünyasının ne merkezi ne de demir perdeleri vardı.

Hiçbir zaman onun evrensel boyutlarına erişememize rağmen bilgimizin sınırlarını hem tarihsel hem coğrafi olarak genişletti. Bize tüm medeniyetlerin mirasçısı olduğumuzu öğretti. İlim ve sanat arasında bir sınır tanımazdı. Feza, Dante ya da Hokusai'den son derece akıcı ve elegan bir biçimde bahsedebilirken, beşeri bilimlerdeki hiçbir profesörün kuarklar ve süpercisimler hakkında fikri yoktu.”

Ester konuşmasını bitirirken hepimizin duyduğu hisleri şöyle dile getiriyor: “Feza ve Suha etrafında pervane olmamız sadece entellektüel nedenlerden dolayı değil, evlerinde cömertce sundukları sıcaklık ve destek, sürekli bizi sarmalayan sevgi idi. Sevinçlerimizi ve üzüntülerimizi paylaştılar, evlerinin parçası olduk. Onu çok arıyoruz, özleyiyoruz ama anıları ve bıraktığı izler yaşıyor. Eski bir Çin atasözünün dediği gibi: Ne mutlu yaşamlarını kaybetmeden ölebilenlere.”

datore" Ünvanı; 1986 - Academia dei Lincei (Roma)'de Konuk Profesörlük, Grup Kuramı ve Temel Fizik Kurumu'nun Wigner Madalyası (Philadelphia); 1989 - Türk-Amerikan Bilimcileri ve Mühendisler Derneği'nin Seçkin Bilimci Ödülü, ODTÜ Prof. Dr. Mustafa N. Parlar Eğitim ve Araştırma Vakfı Bilim, Hizmet ve Onur Ödülü; 1990 - Galatasaray Eğitim Vakfı Madalyası.

Fiziğe Katkıları

American Physical Society (Amerikan Fizik Derneği)'nin çıkardığı Physics Today dergisinin Mart 1993 sayısında, Feza Gürsey'in Yale Üniversitesi Fizik Bölümü'nden çalışma arkadaşları Prof. S.W. MacDowell ve Prof. C.M. Sommerfield'in yazdıkları ve Türkçe'ye Prof. Cihan Saçlıoğlu tarafından çevrilmiş anma yazısından kısaltarak aldığımız bu bölüm, onun fiziğe olan katkılarını özetlemenin yanısıra yurtdışında gördüğü saygınlığın da çok iyi bir örneği:

"Yale Üniversitesi'nde J. Willard Gibbs Emeritus Profesörü Feza Gürsey 13 Nisan 1992'de 71 yaşında öldü. Kendisi fiziksel problemlerde kullandığı matematiksel yöntemlerin (özellikle grup teorisi) özgünlüğü, zerafeti ve etkililiği ile, hem de çok sayıdaki öğrencisi ile gayet yakından ilgilenen olağanüstü bir hoca olarak hatırlanacak...

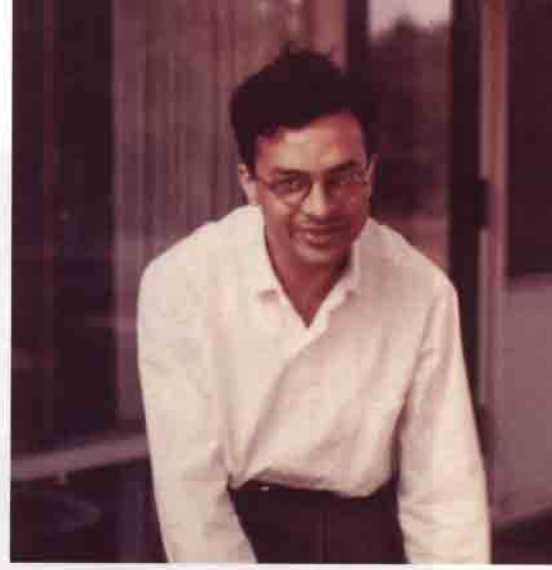
Feza'nın temel parçacıkların

grup teoretik özellikleri ve kuvvetli ve zayıf etkileşmelerin simetrisi hakkındaki ilk çalışmaları hemen ilgi çekti. Bunlarda kuvvetli etkileşmelerin 'chiral' adı verilen yeni bir simetrisi bulunduğu ilk defa öneriliyordu: bu simetri son ve tam şeklini daha sonra meşhur non-lineer sigma modeli çerçevesinde buldu. 1962 yazında Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'nda Luigi Radicati ile beraber kuvvetli etkileşmelerin spin ve üniter spin'den bağımsızlıkları hakkında bir makale yazdı. Bunda SU(6) grubunun kuarklar için alçak enerjilerde geçerli bir yaklaşık simetri grubu olduğu ortaya konuyordu. Bu makalenin temel parçacıklar fiziğindeki çok büyük ve kalıcı bir etkisi oldu.

Feza bütün temel parçacık etkileşmelerini birleştirmeye aday teorilerin kurulmasına, E(6) ve E(7) gruplarına dayanan simetrisi önererek çok önemli bir katkı yaptı. Bu istisnai Lie gruplarının fizikte ilk kullanılışları oluyordu.

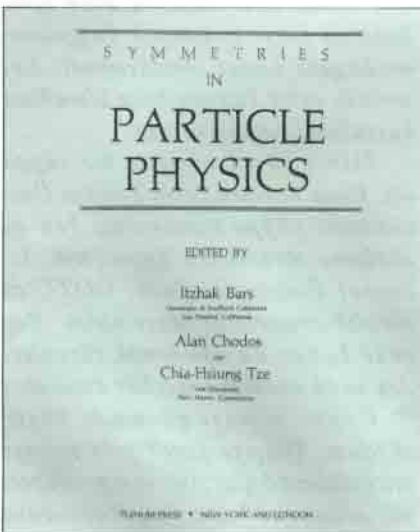
Feza'nın matematiksel fiziğe katkıları derin ve yenilik getirici cinstendi. Mesela savunduğu kuaterniyonlara dayalı analitik fonksiyonların ayar teorilerinde kullanılması fikri, multi-instanton probleminin çözümünde daha sonra uygulandı. Derin ve geniş matematik bilgisini, fizikçiler ve matematikçilerin arasındaki iletişim kopukluğunu gidermek için kullandı. Özellikle Yale'de Fizik ve Matematik Bölümleri arasında canlı bir alışveriş kurulmasında kuvvetli etkisi oldu.

Fizik ve matematik Feza'nın ilk

aşkları idi; fakat o aslında çok daha geniş ilgileri olan bir insandı. Engin tarih bilgisi hem fizik ve matematiğin tarihini, hem de Orta Doğu'nun geçmişini ve geleneklerini kapsıyordu. Merakları edebiyat ve sanat dallarına, dünya olaylarına ve üçüncü dünya ülkelerinin adalet ve kalkınma arayışlarında çıktıkları zorluklara kadar uzanıyordu... Ölümü bütün fizik camiası için çok büyük bir kayıp oldu; fakat Feza'nın bıraktığı miras dostları ve gelecek fizikçi nesilleri arasında yaşamaya devam edecek."

120'den fazla yayın yapmış olan Gürsey'in her bir makalesi teorik fizik dünyasında geniş yankılar uyandırmış ve yeni araştırma ufukları açmıştı. Teorik fiziğin birçok dalına (gruplar teorisi, spinörler teorisi, teorik fiziğin matematiksel metodları, istatistiksel mekanik, özel ve genel rölativite teorileri, kozmoloji, çekirdek teorisi, temel tanecikler teorisi...) gösterdiği ilgi, onu dünyada bu özelliği taşıyan yalnızca birkaç kişinin arasına dahil etmişti. Grup teori-

Öğrencileri Bars (ortada) ve Chia-Hsiung Tze (sağda)

ODTÜ Eski Rektörü Kemal Kurdaş ile

si üzerine yazdığı ders notları, Rusya'da standart ders kitabı olarak kullanılmıştı.

Öğrencileriyle...

Kazandığı uluslararası şöhret, bazı kişileri dokunulmazlık, ulaşılmazlık hareleriyle donatır. Feza Gürsey için bu sözkonusu değildi. Çünkü Feza Gürsey yaptığı hiçbir şeyi şöhret için, alkış için yapmamıştı. İdealist bir insandı; "bilim ağacının gölgesinde bir dervişti." Dahası yaşamı, evi, herkese açıktı; yalnızca fizik öğrencilerine değil, bütün öğrencilere.

Prof. Ali Alpar, Feza Gürsey'in gençlere sunduğu sıcak ortamı yaşamış biri: "Amerika'da doktora öğrencisi olduğum yıllarda haftasonları evlerine giderdim. Bu yalnızca benim ya da fizik öğrencilerinin değil, oradaki birçok Türk gencinin paylaştığı bir deneyimdi. Evleri her zaman öğrencilerine açıktı. Hem kendisinin hem de eşi Suha Hanım'ın çok yakın ilgileri vardı gençlere. Suha Hanım, Feza Bey'in çevresindekiler için hem çok rahat bir aile ve ev ortamı hem de bir entellektüel ortamoluşturmuştu. Herkesin dertleri, dersleri, yaptıkları, sorunlarıyla ilgilenir, bunları sahiplenirlerdi. Kendisi de fizikçi olan Suha Hanım, Feza Bey'in fikirlerine, yaptıklarına bir tür destekleyiciydi."

Feza ve Suha Gürsey'in yarattıkları büyüklüğü atmosferi soluyanlardan

biri de Prof. Meral Serdaroğlu'ydu. "... Kitaplardan adlarını duyduğum ünlü bilim adamlarını evlerinde tanıdım. Edebiyat, resim, tarih, halılar, filmler, iyi şaraplar konuşuldu. New Haven'daki kırmızı tuğla evde Feza Bey'in televizyon karşısındaki koltuğunda nefes alırcasına kolaylıkla ve hiç durmadan duraksamadan fiziğin sırlarını çözmesini gözledim yıllarca. Arasıra çözdüğü düğümlerin uçlarını uzattı, tutmaya çalıştım..."

Öğrenciliğimde, gençliğin bençilliği içinde çok doğal gelen bu olağan dışı atmosferin kıymetini yıllar geçtikçe anlamaya başladım. Feza Bey ve Suha Hanım'ın yarattığı bu havayı soluyan herkesin, öğrencilerin, çalışma arkadaşlarının, dostlarının hepsinin mutlu olduğunu, bu havanın adeta bir sihirli buğu gibi insanı daha akıllı, daha mesut, daha heyecanlı ve daha meraklı hissettirdiğini farkettim..."

Kendisini Feza Gürsey'in öğrencileri olarak görenler yalnızca lisans veya doktora öğrencileri değil. Onun 60. doğum yıldönümü nedeniyle Yale Üniversitesi'nde gerçekleştirilen sempozyumda yapılan konuşmaları; ayrıca dostları ve meslektaşlarının, onun çalışmalarıyla ilintili olarak yazdıkları makaleleri içeren "Symmetries in Particle Physics" kitabı (Edts. I. Bars, A. Chodos, C.H. Tze; Plenum Press, New York, 1984) onun etkilediği ve yön verdiği kesimin genişliğini göstermek için iyi bir örnek.

Kubbeden Cüppeye...

Onu tanıyan herkesin üzerinde durduğu bir nokta, Feza Gürsey'in, sanatın bütün dallarına, özellikle edebiyata duyduğu ilgi. Bu özelliği; kendi yazdığı şiirlerden, yaptığı konuşmalara, yazdığı mektuplara kadar göstermiş kendini. Derin mizah anlayışı, olağanüstü boyuttaki hitabet yeteneği, sözcük oyunları... Fizik bilmeyenlerin, ondaki dehanın boyutlarını belki de en iyi değerlendirebilecekleri ipuçları bunlar.

Feza Gürsey'in 7 Temmuz 1981'de İstanbul Üniversitesi'nce kendisine verilen Onur Doktorası için düzenlenen törende yaptığı (ve başlığını da "Kubbeden Cüppeye veya Aşk Yoluyla Fizik" koyduğu) konuşmanın bazı bölümlerini veriyoruz:

"... Fen Fakültesi'nde öğrencilik, asistanlık, eylemsiz ve eylemli doçentlikler yaptım; Atom ve Çekirdek Fiziği, Jeofizik Kürsülerinde, Matematik ve Teorik Fizik Enstitülerinde çalıştım. Üstelik Denel Fizik Kürsüsü'nün ünlü çay masasının fahri üyesi oldum ve o sayede evlenebildim. Dahası var: Fakülte'deki ilk talebem sayın Profesör Yüksel Özemre şimdi Dekanımız olarak bana hocalık ediyor ve diploma veriyor.

Aslında bu doktora diploması İstanbul Üniversitesi'nden aldığım tek belge idi. Lisans ve doçentlik diplomalarım bu eksikimi telafi etmek şöyle dursun, bu müesseseden hem lisans hem doktora alan eşim Suha'ya karşı kıskançlık duygularımı bugüne kadar söndüremedi. Sayenizde artık kıskanç koca olmaktan kurtulmuş bulunuyorum.

İkinci büyük eksikim bir cüppe idi. Bana doktora veren Londra Üniversitesi cüppe vermeyince ben de diploma töreninden kaçmıştım. İstanbul Üniversitesi'nde, ODTÜ'de kiralık cüppelerle idare ettim. Bugüne kadar da akademik törenlerden uzak durmaya mecbur kaldım.

Cüppe almayı gözümde büyütürdüm. Dışçıye gider gibi terziye mi gidilecek? Çarşıya gidip cüppeci mi aranacak? Derken Nasreddin

Hoca'nın nasıl bir cüppe sahibi olduğunu Orhan Veli'nin bir şiirinden öğrendim. Hoca çarşıya bir kavuk almaya gitmiş. Kavuğu tam alırken bakmış, boyu boyuna, rengi rengine uygun bir cüppe asılı duruyor dükkanda. Dükkancıya kavuğu geri verip cüppeyi giymiş sırtına ve çıkmış kapıdan. Arkasından dükkancı bağıarak sokağa fırlamış: 'Ne yapıyorsunuz Hoca! Cüppenin parasını vermedin!' Hoca incinmiş bir sesle cevap vermiş: 'Ben cüppeyi kavuğun yerine aldım, niye para verecektim?' Dükkancı 'Yapma Hoca, sen kavuğun parasını vermedin ki!' der demez Hoca yapıştırmış: 'Doğru ama ben kavuğu almadım ki parasını vereyim.'

Bu şaşmaz metodu nasıl uygulayıp cüppe edineyim diye düşünürken sayın Dekanımızdan bir mektup aldım. İçinde ihtiyarlığım kutlanıyor, bir de bana vaktiyle yapılan bir haksızlıktan bahsediliyordu. Dilimin döndüğü kadar böyle birşey

olmadığını kendilerine açıkladıktan sonra haksızlık meselesini Hocanın kavuğu gibi Dekanlığa iade ettim. Kavuğun karşılığı olarak da gördüğünüz gibi bir cüppe sahibi oldum. Hoca büyük adammış vesselam!...
... Fen Fakültesi'ndeki öğrenci-

"Âlimin Cevabı"

Burhan Felek

Feza Gürsey'in 1977'de aldığı Oppenheimer Ödülü'nün ardından, Burhan Felek'in Milliyet Gazetesi'nde çıkan köşe yazısı.

Benim bir ismi yanlış tefsir etmemden dolayı aslan gibi bir erkekkem, gül gibi bir kız sanarak Amerika'da aldığı Oppenheimer mükafatından ötürü bu sütunlarda zevkle ve iftiharla övdüğüm ve bu yanlışlık yüzünden de bir hayli düzeltme mektubuna muhatap olduğum, Amerika'daki Türk âlimi Feza Gürsey Beyefendi'den beni bağışlayan ve okşayan şu mektubu aldım ve bu zâtın gazeteci olmadığına şükrettim. Yoksa bizim pabuçlarımız damlarda çürürdü.

Mektubu aynen koyuyorum.

New Haven, 21 Mart 1977

Sayın Burhan Felek,

Öteden beri tatlı fıkralarınızı zevk ve hayranlıkla izlerim. Benim hakkımda yazmak lütfunda bulunduğunuz iki sütunu da arkadaşlar göndermişler. Her zamanki gibi onları keyiflenerek okudum. Gerçi ufak tefek hatalar vardı ama hepsi de bir bakıma lehime işliyordu. Niye üzülecektim? Yazınız beni olduğumdan çok daha cazip, faydalı ve önemli gösterdiğine göre şikayete ne hakkım var?

Birincisi: Cinsiyetimle ilgili olan nokta. Keşke ben de şirin bir sekreter-profesör olsaydım da Türk kadınlığına iki defa şeref verebilseydim. Aslında biraz kamburu çık-

mış, gözlüklü, derviş kılıklı bir hocayım. Hâlâ benden fotoğraf isteyecek misiniz?

İkincisi soyadım Gürsoy değil, Gürsey. Şüphesiz ki Gürsoy'un, Gürsey'den daha azametli bir sedası var.

Üçüncüsü yaşımla ilgili. İkinci yazınızda benden "kıymetli genç" diye bahsetmişsiniz. Uzun seneler İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, İstanbul Fen Fakültesi'nde ve Ankara'da ODTÜ'de hocalık ettim. Yakında 56 yaşında olacağıma göre satırılarınızı okurken size okyanusun bir ucundan "yalan da olsa söyle Tatar ağası" diye söyleneceğim geldi.

Dördüncüsü: Konum atom fiziği değil, temel parçacıklar fiziği. Atom fiziği faydalı bir ilim dalıdır. Transistör, laser gibi icatlarla gündelik hayatımıza hergün biraz daha girmektedir. Temel parçacıklar fizikçisi bu atom çekirdeğinin en küçük yapıtaşları ile uğraşır, bu parçacıklara acaiplik, tılsım, tat ve renk gibi güllünç bulacağınız vasıflar atfeder. Bu yapıtaşlarının çoğunun hiç bir zaman gözlenemeyeceği de farzedildiği için temel parçacık fiziğinin uzun zaman faydalı icatlara yol açması beklenemez. O bakımdan beni atom fizikçisi diye çok daha işe yarar bir ilim adamı olarak tanıtmışsınız.

Beşincisi: Yazık ki, J. Robert Oppenhe-

imer ödülünü tek başıma almadım. İki defa İstanbul'da yaz dersleri vermiş olan S. Glashow adında bir Harvardlı profesör ile paylaştım. Tek başıma alsaydım belki Türkiye için daha da şerefli olacaktı.

Kısacası, her iki makaleniz öylesine hoştu ki, bu beş türlü iltifatınızı kusur olarak yorumlamaya kalksaydım bile "Bu kadar kusur kadı kızında da olur" der, gene de sizin okuyucunuz olmak zevkimi azaltmazdım. Felek adlı bir kadı kızı var mıdır dersiniz?

Sonsuz saygı ve sevgilerimle.
Feza Gürsey

Bu şirin mektupta, Amerika'da mukiyim Türk profesörü Feza Bey'in bana ve yazılarıma karşı gösterdiği ilgiyle iftihar ettim.

Bizim gibi meslekte Şeyh ünvanını alacak kadar eskimek nasip olmuş ve emeli sadece sevmek ve sevimekten ibaret kalmış kimseler için bu mektup ve muhtevası ne büyük bir ödündür.

Çok çok teşekkür Feza Beyefendiye.

Anlatandan anlayan arif gerek sözü, işte tam bu karşılıklı durumumuz için söylenmiştir.

Sevgiler ve hayır dualar...

Suha Hanım ve Remziye Hanım ile katıldığı bir kongrede.

lik yıllarımda Beyazıt Kütüphanesi'nde çalışan Âsaf Hâlet Çelebi, Eşrefoğlu Divânı'nı hazırlıyordu. Bana Fatih devrinin bu büyük tasavvuf şairinden beyitler okurdu: 'Terkedüp cân-u cihânı giy ferâgat cübbesin | Bu ferâgat cübbesinde sırr- Sultân gizlidir.' Mevlânâ soyundan geldiğine inanan Âsaf Hâlet, benim fizik tahsilimi pek ciddiye almazdı.

'Bırakın şu fiziği, dervişlik cüppesini giyin, aşk ve şiir yolunu seçin' diye bana mürşitlik taslardı.

'Kılavuzsuz bu yola varamazsın' diyen Eşrefoğlu Rûmî değil miydi? Ama yeni bir mürşide ihtiyacım yoktu. Çağdaş İstanbul Üniversitesi'nin kurucusu Atatürk dememiş miydi ki 'Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışın-

da bir mürşit aramak cehalettir, dalalettir.' Dalalete düşmekten ödüm koptuğu için şair dostumu dinlemedim, Fen Fakültesi'nde iyi bir öğrenci olmaya çalıştım...

... Maddenin atom çekirdekleri arkasında doğrudan doğruya gözlemmediğimiz fakat matematik yoluyla kesin olarak tanımlayabildiğimiz gizli bir âlem yatıyor, tıpkı

Bilim Ağacının Gölgesinde Dervişler

Feza Gürsey

Feza Gürsey'in, 1989 yılında ODTÜ Prof. Dr. Mustafa N. Parlar Eğitim ve Araştırma Vakfı tarafından kendisine verilen Bilim Ödülü nedeniyle yaptığı konuşmanın kısaltılmış metni.

I. Anılar

Sayın Rektör Saatçioğlu, Parlar Vakfı'nın Sayın Temsilcileri, Sayın Erdal İnönü, misafirler ve arkadaşlar. Mustafa Parlar ödülüne beni layık gördüğünüz için hepimize candan teşekkürler. Bunun ne kadar büyük bir şeref olduğunun farkındayım. Ayrıca, kendi hayatımın çerçevesi içinde özel bir değer taşıyan bu ödülün kat kat anlamları var. Hepsini anlayacak kadar aklım var mı bilmiyorum. Düşünün ki onbeş yıl önce, eşimle beraber çok severek çalıştığımız ODTÜ'de o zamanın Rektör Vekili tarafından Rektörlük makamına çağrılmıştım. Kendisi, şüphesiz iyiliğimi düşünerek, büyük bir sabırla, bana durumumun tutarsızlığını anlatmış ve tek kurtuluş yolumun istifa olduğunu vurgulamıştı. Önerdiği çözümün sadece kendi fikri olmadığını, bu hususta Mütevellî Heyeti'nden tam bir destek gördüğünü de ayrıca ilave etmişti. Durumdaki tutarsızlığın iki kaynağı olduğunu da o gün öğrendim. Birincisi, daha önceki Rektör Sayın Kurdaş'ın desteği ile sık sık ve ücretsiz izinli olarak dışardaki bilim merkezlerinde çalışmam ve bu bilimsel alışveriş öğrencilerimi de katmam. İkincisi Türkiye'mizin seviyesine ve ihtiyaçlarına uygun olmayan üst düzeyde bir araştırma yaparak gençliğe zararlı bir örnek olmam. Her iki nedenle de Üniversite'de ikilik yarattığımdan, bu nahos durumumu düzeltmem için Sayın Rektör Vekili benden yardım bekliyordu. Bense samimi olarak çabalanmın ne kadar zararlı olduğunun farkında değildim. Sayın Profesörün sayesinde gözlerim açıldı. Gene de, alışmış kudurmuştan beterdir, istifa etmeye elim varmayınca yeni bir yönetmelikle iznim kaldırıldı ve böylece bizlere gurbet yolu göründü. Elbette ki bu yüz-

den memleketle bağlarımı koparamazdım. Sık sık gelerek kampüsteki ağaçların büyümesini, eski öğrencilerimizin doçent, sonra da profesör olmalarını zevkle izledim. Her seferinde ODTÜ'de geçirdiğimiz eski mutlu günleri andım. Bu güzel ödülden Üniversite'ye verdiğim zararın affedildiği anlamını çıkarsam çok mu olur? 1961'de Sayın Erdal İnönü'nün teşvikiyle ODTÜ'nün eski meclis yanındaki binasına nasıl bir hevesle gelmiştik. Az sonra Sayın Kemal Kurdaş'ın inisiyatif ve uzak görüşlü idaresi sayesinde yeni kampüse güle oynaya geçtik. Merhum Mustafa Parlar o zaman ekibin mühendislik kanadını, Erdal İnönü de bilim ve yardımcı edebiyat kanadını yönetiyordu. Sayın Cahit Arf da sonradan bize katılarak Üniversite'de modern bir matematik merkezi kurdu. Üniversite'nin bilim ve teknoloji dışındaki yönlerini de canlı ve dinamik Mimari ve İdari Bilimler Fakültesi tamamlıyordu. Birkaç yıl içinde çorak araziye ağaçlar dikildi, kütüphanede kitaplar ürediyordu ve Türkiye'de ilk defa olarak, dersli, programlı, sınavlı bir lisansüstü öğrenim örgütü (graduate school) kuruldu. Bunda çorbada tuzu olan her birimiz itharla karışık mutluluk duymakta kendimizi haklı gördük. ODTÜ'nün genç, dinamik ve yaratıcı bir bilim merkezi olarak şöreti dünyaya yayılmaya başladı. O devrin bir çok ünlü matematikçisi ve fizikçisi Üniversite'yi ziyaret ettiler, verdikleri önemli ders ve konferanslarla gençleri bilimin sınırına kadar götürdüler. ODTÜ'nün önyak olduğu uluslararası yaz okulları ve sempozyumları Türkiye'ye bilim haritasında yer kazandırdı.

ODTÜ'nün bilimsel canlılığı, bilhassa lisansüstü programı yurttaki diğer üniversitelere de örnek oldu. Bu reformlar sonunda ve yeni kurulan TÜBİTAK'ın temel bilimlere verdiği hızla, bugünkü üniversitelerin bilim kadrolarının kurulmasına yol açıldı.

II. Etrafa Bir Kuş Bakışı

Peki sonra ne oldu? Bu soruyu bana batıda, Türkiye'yi 15-20 yıl evvel tanımış olan bilim adamları soruyorlar. Siz o kadar ileri bir hamle

yapmışken, nasıl oldu da diyorlar, Yunanistan, Bulgaristan, hatta Mısır bilimde sizi geride bıraktı-bildi? İpin ucunu nerede, ne zaman kaçırdık? Etrafıma bakıyorum, kampüs cennet gibi; çamlar, akasyalar, iğdeler arasında binalar daha da güzel görünüyor. Daha çok öğrenci ve hoca var. Fikirlerin yeşermesi, dallanması mı azalmış, bilim ağacının boynu mu bükük? Kurumuş bir ağaç gibi. Yunus ne diyor ağaçlar için:

*Aşk olmayan adam benzer yemişsiz ağaca
Ağaç yemiş vermeyince yakarlar kapkaraca
Kuru ağaca neler kesip ol'a yakarlar
Her kim aşk olmadı benzer kuru ağaca.*

Aşkla beslenmeyen bilim, toplumun sulamadığı bilim ağacı nasıl yeşersin? Belki biz o kadar gerilemedik. Etrafımız çok hızlandı. Son bir iki yıldır üniversitemiz tekrar canlanmaya, toplum bilimi yeniden ilgilenmeye başladı. Aradaki duraklama devrinde cezalı üniversiteler askeri disipline sokulurken, öğretim üyelerinin atanmaları ve terfilerinde eserlerinden çok siyasi tutumlarına, kıyafetlerine ve özel hayatlarındaki düzene öncelik verilirken, kütüphaneler kitapsızlıktan, laboratuvarlar aletsizlikten kuruyup giderken, dış dünya ile bağlantımız koparken bilim ağacının çiçek açması beklenemezdi.

Ama bu kritik yıllarda dünya bizim iç problemlimizi çözmemizi beklemedi. Tarih sahnesinde iki türlü kuvvet çekişme halindeydi: Birleştirici kuvvetler ve bölücü kuvvetler. Bilim, teknoloji, çevrenin korunması, demokrasi ülküleri, bunlar birleştirici kuvvetler. Diğer yönden ideolojik ve dinsel taassup şekilleri, düşünce baskısı, dogma, sahte tanrılar insanları bölmeye itmekte.

Birleştirici kuvvetler sade dünya sahnesinde değil, bilimlerin içinde de etkilerini duyuruyorlar. Apayrı sanılan dalları yeni kavramlar bütünleştiriyor. Beş yıl önce, Avrupa'nın Cenevre'deki CERN laboratuvarında, elektromanyetik ve zayıf kuvvetlerin bileşik teneğinde varlığı evvelden haber verilen W ve Z temel parçacıkları keşfedilmişti. Birkaç hafta önce de aynı laboratuvarında, bir de Stanford'daki elektron-pozitron hızlandırıcılarda, Z parçacığının çözümleri incelendi. Yapılan ölçülerin teorik değerlendirilmesi sonunda doğada sadece üç temel parçacık ailesi olduğu ispatlandı. Her ailede iki quark, iki lepton var. Leptonlardan biri çok az kütleli olan nötrino'lar. Demek ki, Z

tiği kapıların açılmasını sağlayabilir.

O güzel günlere gelene kadar yeni giysilerime bakar sorarım:

Bu şanlı çüppenin ardında saklanan kimdir? Hezârfen mi, ya derviş misin, nesin kâfir?"

"Feza Bey, teorik fizikte yüz-yılın önde gelen insanlarından birisi. Türkiye açısından bakacak olursak, tabiat bilimleri, bizim geleneksel kültürümüzde olmayan birşeydi. Bunun Türkiye'ye yerleşip kurumlaşması için büyük hizmeti geçmiş bir insandır kendisi. Bilim denen şeyin batıya has, bize yabancı, burada yapılamayacak birşey olmadığını organik bir şekilde gösterdi. Bilimin Türkiye'ye yerleşmesi için çok büyük katkıları oldu," diyor Prof. Ali Alpar Feza Gürsey için.

Prof. Namık Kemal Pak ise Feza Gürsey'in Türk ve dünya bilim tarihindeki yerini, dergimizin Haziran 1992 sayısındaki yazısında şöyle dile getirmişti: "Ülkelerin ve kurumların dünya haritasındaki yerini, o ülkelerin evrensel ölçekteki insanları belirler. Dünya bilim camiası, ülkemizi 50'li yıllarda Feza Gürsey'in çalışmalarıyla tanımıştır... Bilimde sembol kişiler vardır. Bu kişiler yalnız doğrudan bilimsel katkılarıyla değil, üstün yetenekli gençleri bilime çeken etkileriyle de bilimi sürükler götürürler. Son kırk yılda Türk fiziğinin sembol kişiliği Feza'ydı... Doğrudan onunla çalışma mutluluğuna kavuşmasalar bile, liseyi yeni bitirmiş genç bir öğrenciye fiziği çok önemli gösteren,

Feza'nın evrensel kişiliği idi. Yeni bir Feza olabilmeyi fiziği yaşam biçimi olarak seçen genç insanın rüyası. Bugün Türkiye'de ya da Türkiye dışında yaşayan fizikçilerin pek çoğu Feza'nın çekim alanının etkisiyle bu yolu seçtiler. Bu kişilerden biri olarak Feza'ya minnet-tarım..."

Feza Gürsey'le ilgili olarak yazılan herşey, yazının başında da söylediğimiz gibi yetersiz kalacak. Tanıyanlar anılarıyla ve onun kendilerinde bıraktığı izlerle yaşamaya devam ederken; tanımayanlar onun hakkında okuduklarıyla, duyduklarıyla, zaman zaman anısına düzenlenen toplantılarda öğrenecekler kaçırılmış oldukları fırsatın büyüklüğünü. Daha çok şey anlatılacak Feza Gürsey hakkında; çok sayıda toplantı düzenlenecek. Bunlardan biri 6-10 Haziran 1994 tarihleri arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde TÜBİTAK desteğiyle anısına düzenlenecek uluslararası bir konferans...

Yazımızı bu büyük bilimcinin, sevgi dolu insanın gençlere seslendiği şiiriyle kapatıyoruz:

Gençlere Gazel

Sırtımız ağırlı, ruh dertli, kırışmış derimiz,
Geç kuşaklarla besensin bu hazan günlerimizi.

Tam uyurken duyuruz dalgalandan kakkahalar.
Kapımız her dem açık, ev de sıcak. Neredesiniz?

Doluşurlar. Kırsızan sözler içinden belirir
Bir gülen göz, uçşan saç, açılan genç bir diş.

Bası dinler görünürler alıp etrafımızı,
Eski bir âlemi, bir dostu bir an yad ederiz.

Sonra birden yok olurlar ve fesalar çınlar
Koca med dalgası geçmiş gibidir şimdi deniz.

24 Temmuz 1980
Anadolu Hisarı

Yazının hazırlanmasında bize yardımcı olan Suha ve Yusuf Gürsey, Metin Gürses, Meral Serdaroğlu, Cihan Saçlıoğlu, Ali Alpar ve Namık Kemal Pak'a teşekkür ediyoruz.

Zeynep Tozar

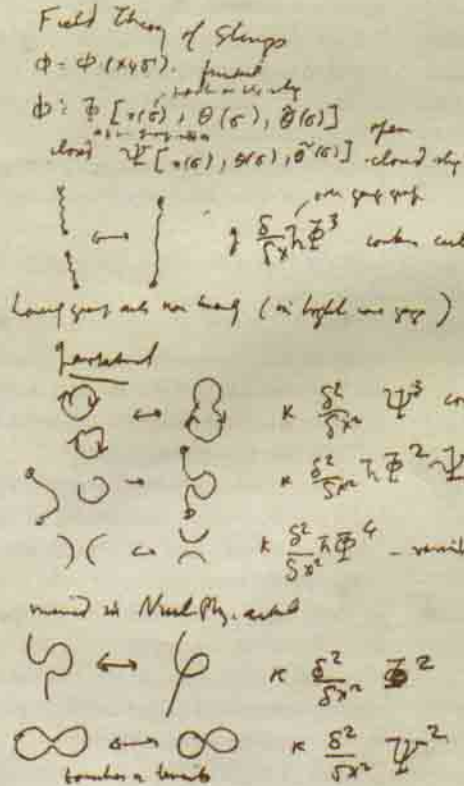
Kaynaklar

Alpar, A. Feza Bey'in Anısına, Bilim ve Teknik Dergisi, Haz. 1992
Cumhuriyet Gazetesi, Bilim Teknik Dergisi, 2 Mayıs 1992
ODTÜ Prof. Dr. Mustafa N. Parlar Eğitim ve Araştırma Vakfı, 1989 Bilim Hizmet ve Onur Ödülü Kitapçığı
Özeme, A.Y. İlim, Fazilet ve Haysiyet Abidesi: Prof. Dr. Feza Gürsey (1921-1992). Bilim Tarihi, Ekim 1993

GÜRSEY MEMORIAL CONFERENCE I ON STRINGS AND SYMMETRIES

BOĞAZIÇI UNIVERSITY-İSTANBUL, TURKEY

6-10 JUNE 1994

Feza GÜRSEY
(1921-1992)

ADVISORY COMMITTEE

Sultan CATTO • Gabor DOMOKOS

Susan Kovesi DOMOKOS

Murat GÜNAYDIN

Francesco IACHELLO • Luis IBANEZ

Yoichiro NAMBU

Robert LANGLANDS • Pierre RAMOND

John H. SCHWARZ • Cumrun VAFA

Julius WESS • Edward WITTEN

Antony ZEE • Gregg ZUCKERMAN

Bruno ZUMINO

SPONSOR

TÜBİTAK/Turkish Scientific and Technical Research Council

FURTHER INFORMATION

Meral SERDAROĞLU
Gürsey Memorial Conference I
BOĞAZIÇI UNIVERSITY
Physics Department
80815 Bebek, İstanbul
TURKEY

e-mail: conf@trboun.bitnet
cc: asphy9@emunivm1.bitnet
Fax: +90 (212) 265 7131
Tel: +90 (212) 263 1540 Ext. 1571